Kestävyyspaneelin asiantuntijalausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kokoukseen 8.6.2021

Asia: VNS 3/2021 vp Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2022—2025

Kestävyyspaneeli kiittää mahdollisuudesta esittää lausunto valtioneuvoston julkisen talouden suunnitelmaa koskevasta selonteosta. Kestävyyspaneeli esittää seuraavat huomiot:

Selonteko antaa kokonaiskuvan julkisen talouden lähitulevaisuudesta. Kestävyyspaneelin keskeisin kritiikki kohdistuu siihen, että selonteko jää BKT-mittarilla mitattavan *talouskasvuajattelun vangiksi*. Selonteko ottaa kritiikittömästi lähtökohdakseen BKT-perusteisen talouskasvun tavoittelun sen sijaan että tunnistettaisiin tavat mitata kestävää kasvua. Selonteko perustuu kapeaan talousajatteluun, jossa taloudellinen kestävyys näyttäytyy reaalimaailmasta irrallisena ilmiönä, jota tarkastellaan julkisen talouden rahamääräisesti ilmaistujen tilien tasapainoisuutena. Tällaista taloudellista kestävyyttä käsitellään ikään kuin se olisi välineen sijaan päämäärä. Talouskasvun eriarvoistavat vaikutukset ja BKT-kasvun haitat luonnolle jäävät selonteossa hyvin vähälle huomiolle.

Taloudessa hyödynnettävien luonnonvarojen kiistatonta rajallisuutta ei oteta tarkastelun lähtökohdaksi. Ekologiseen kestävyyteen ja yhteiskunnan luonnonvarapohjaan liittyvät moninaiset ja perustavat *ympäristökysymykset typistyvät selonteossa kysymykseksi hiilineutraaliudesta* ja ilmastonmuutoksesta. Kestävä kehitys kokonaisuudessaan hahmotetaan selonteossa erillisenä politiikan osa-alueena luvussa 5.7, jossa pääasiallisena näkökulmana on hiilineutraalius. Tämän johdosta kestävä kehitys näyttäytyy hyvin kapea-alaisesti vain yhden ympäristöongelman ratkaisemisena.

Sektorikohtaisten toimenpiteiden luettelointi antaa yleiskuvan toimista, mutta ei juuri auta erilaisten *tavoitteiden välisten vuorovaikutusten tunnistamista* ja hallintaa siten, että toisiaan haittaavien toimien riskit minimoidaan ja eri toimien yhteishyödyt maksimoidaan. Esimerkiksi kestävyyskriteerit huomioivilla julkisilla hankinnoilla voidaan edistää samanaikaisesti useita kestävyystavoitteita.

Kestävän kehityksen kannalta yleisesti kannatettavia julkisen taloudenpidon lähtökohtia selonteossa ovat Suomen hiilineutraaliustavoite 2035, eriarvoisuuden ja tuloerojen pienentäminen sekä julkisen talouden tasapainottaminen ja osittain myös työllisyysasteen nosto. Työllisyysasteen nostossa tulisi kuitenkin huomioida se, että mikä tahansa (laillinen) työ ei ole kestävän kehityksen kannalta tavoittelemisen arvoista. Kestävyysmurroksessa osa työpaikoista vääjäämättä häviää, osa muuttaa muotoaan ja joillekin aloille syntyy kokonaan uutta työtä. Tämä *uudenlainen työn häviämisen ja synnyn dynamiikka tulee huomioida* määrällisiä työllisyystavoitteita asetettaessa

Työn ja työelämän laatuun tulisi kiinnittää enemmän huomiota kuin työllisten ja työttömien määrää koskeviin mittareihin. Mielekkään ja tarkoituksellisuuden tunnetta luovan työllisyyden tavoitetta tulisi painottaa osana ihmisten hyvää elämää ja kestävää hyvinvointitaloutta. Selonteossa mielekäs työnteko rajataan esimerkiksi ikääntyneiden ulottumattomiin, jolloin ikääntyminen näyttäytyy

taloudellisena uhkana. Tästä näkökulmasta on vaikea muotoilla talouspolitiikka, jossa yhteiskunta mahdollistaa ihmisille hyvät edellytykset pitkään ja mielekkääseen elämään ja osallisuuteen.

Selonteko tukeutuu kansantalouden tilinpidossa vakiintuneisiin mittareihin. Varsinkin bruttokansantuotetta käytetään keskeisenä mittarina, jolloin *talouden kyvystä tuottaa hyvinvointia ei saada luotettavaa kuvaa* tai kuvaa ollenkaan. Rahamääräistettyjä taloudellisia tavoitteita, tuloja ja menoja olisi jatkossa syytä suhteuttaa myös muihin olemassa oleviin mittareihin, jotka kykenevät paremmin kuvaamaan luonnonvarapohjan kestävyyttä ja ihmisten hyvinvointia. Päätöksenteon avuksi tarvitaan yhtäältä ymmärrystä luonnon taloudelle asettamista rajoista ja toisaalta talouden kyvystä edistää laaja-alaisesti ihmisten hyvinvointia. Näin päästään kohti kokonaisvaltaisempaa systeemiymmärrystä. BKT-mittarin rinnalle päätöksentekoon tulisi nostaa samanarvoisiksi mittareita, jotka kuvaavat luonnontilan kehitystä ja hyvinvoinnin kehitystä.

Selonteon perustana olevien lähitulevaisuuden ennusteiden *rajauksia ja taustaoletuksia tulisi avata ja hyödyntää* nykyistä systemaattisemmin. Nyt suunnitelma perustuu käytännössä vain yhdelle tulevaisuusnäkymälle, vaikka erilaisten epävarmuuksien olemassaolo tunnustetaankin. Tämä voi johtaa päätöksenteon muuttuvassa toimintaympäristössä vaikeuksiin huomioida erilaisia murroskohtia, mahdollisuuksia ja riskejä. Esimerkiksi s. 5 ”normaalin” kansainvälisen kehityksen jatkuminen otetaan kirjaimellisesti lähtökohdaksi, vaikka tilanne lähivuosina on mitä todennäköisimmin varsin ”epänormaali” pelkästään koronapandemian ja siitä toipumisen takia. Liitteessä 4 tarkastellaan ennusteen epävarmuustekijöitä, mutta arviointi jää ylimalkaiseksi nopeamman ja hitaamman kasvun skenaarion herkkyystarkasteluksi. Maailmalla koronapandemian myötä esiin noussut yhteiskuntien resilienssin parantamisen tavoite ei saa skenaariossa huomiota.

Tiiviit toimenpiteiden kuvaukset jäävät joissakin kohdin valitettavan epämääräisiksi. Luettelomaisessa esitystavassa on riskinä, etteivät isot asiat erotu riittävästi pienistä ja *vaikutussuhteet jäävät hämäriksi*. Esimerkiksi s. 9 kuvaus jättää paljon täsmentämättömien oletusten varaan. ”Verotusta koskevilla ratkaisuilla pyritään edistämään myös ilmastotavoitteita. Hallitus tiivistää veropohjaa ja korottaa välillisiä veroja. Välillisiin veroihin kohdistuvien muutosten kompensoimiseksi pieni- ja keskituloisten ansiotuloverotusta kevennettiin vuoden 2020 alussa.”

Selonteko ei hyödynnä tai tue Suomen kansainvälisestikin edistyksellisiä valtion *kestävän kehityksen budjetoinnin* käytäntöjä, joissa on hahmotettu mm. ympäristölle haitallisia tukia. Niiden osalta selonteossa ainoastaan viitataan lyhyesti vuoden 2021 talousarvioesitykseen (s. 49).

Kestävyyden tarkastelu vain muutaman vuoden aikajänteellä ei useinkaan mahdollista pitkäkestoisten tai rakenteellisten kysymysten hahmottamista. Lyhyen aikavälin tarkastelussa monet hyvinvointia tukevat pitkän tähtäimen investoinnit, kuten Suomen tutkimus- ja kehittämismenojen nosto 4 prosenttiin BKT:sta korostuvat kestävyysvajetta kasvattavana menoeränä. Selonteossa todetut tutkimuksen ja kehittämistoiminnan rahoitusleikkaukset, kuten strategisen tutkimuksen pysyvä 25 miljoonan euron vuosittainen leikkaus ovat huolestuttavia. Pitkäjänteiset ja laaja-alaiset strategiset hankkeet ovat erityisen tärkeitä systeemisten kestävyysongelmien ratkaisemisessa. Ne luovat myös tiedepaneelien kuten Kestävyyspaneelin työlle kansallisesti ajantasaisen ja syvällisen tieteellisen perustan.

Lausunnon valmisteluun osallistuivat Eeva Furman, Lassi Linnanen ja Minna Halme kestävyyspaneelista sekä kestävyyspaneelin koordinaattorit Jari Lyytimäki & Katriina Soini.